

Obraz člověka v díle Metoděje Habáně

Petr Macek

Metoděj Habán OP (1899–1984), jehož život prochází významnou částí českých církevních dějin 20. století, vstoupil do dění v české katolické církvi v několika přelomových epochách. Byl jednou z předních osobností duchovní obnovy církve ve třicátých letech, kdy intenzivně pracoval se středoškolskou i vysokoškolskou mládeží a zapojoval se do „intelektuálního apoštolátu“ olomouckých dominikánů. Jako jeden z prvních byl po komunistickém převratu, již v září 1948, odsouzen a uvězněn. Vězněn byl dvakrát – nejprve od září 1948 do prosince 1949 a poté od září 1951 do května 1954. Od konce padesátých let sloužil jako duchovní v západočeském poutním místě Chlum Svaté Máří, kde usiloval o podzemní formaci řeholního dorostu dominikánského řádu. V šedesátých letech aktivně vstupoval i do veřejných diskuzí, účastnil se ekumenického semináře v pražských Jirchářích a dialogu mezi křesťany a marxisty na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. V posledních letech svého života se věnoval výuce filosofie a teologie v neoficiálních „podzemních“ seminářích.

Cílem našeho textu ale není podávat historický přehled průběhu Habánova života,¹ nýbrž se zaměřit na dosud spíše opomíjenou část jeho díla, jež přitom představuje zcela klíčovou součást Habánova celoživotního úsilí a jeho myšlenkového odkazu – na filosofickou antropologii. Metoděj Habán v literatuře vystupuje ve vzpomínkách svých žáků a spolupracovníků,² v souhrnných přehledech je zmiňován v souvislosti s obnovou české novotomistické filosofie³ a ve spojitosti s kulturními

¹ K podrobné rekonstrukci životních osudů Metoděje Habáně nejnověji srov. Petr MACEK, *Metoděj Habán (1899–1984), sonda do dějin českého novotomismu* (dizertační práce), Praha: KTF UK, 2018. Předkládaný článek vychází z přepracovaných částí této dizertace.

² Srov. *J sme totiž v jeho rukou, my i naše slova: sborník k 10. výročí úmrtí otce Metoděje Habáně OP*, Praha: Krystal OP, 1994; Jiří V. MUSIL (ed.), *Teolog, filosof a psycholog P. Metoděj Habán OP (1899–1984)*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2000.

³ Srov. Czesław GŁOMBIK, *Český novotomismus třicátých let: iniciativy, kulturní kontext, polemiky*, Olomouc: Votobia, 1995; Jan HOJDA, „Český tomismus a kultura před II. světovou válkou,“ in *In Spiritu Veritatis: almanach k 65. narozeninám Dominika Duky OP*, ed. Martin Bedřich, Praha: Krystal OP, 2008, s. 417–441; Jaroslav HRDLIČKA, „Česká

aktivitami českých dominikánů.⁴ Z jeho díla se dostalo soustavné pozornosti *Filosofické revui*, časopisu, který se pod Habáňovým vedením zabýval nejenom otázkami čisté tomistické filosofie, ale i její aplikací při řešení společenských a vědeckých problémů.⁵ Předcházející bádání se zaměřilo i na Habáňův kurz metafyziky⁶ a jeho práci z oblasti psychologie.⁷

Zdá se ale, že dosavadní zájem o Habáňovo dílo nedostatečně docenoval základní linii, jež se vine v podstatě všemi jeho texty od chvíle, kdy v polovině dvacátých let vstoupil do českého veřejného prostoru, až do posledních děl ze sedmdesátých a osmdesátých let. Domnívám se, že hlavním Habáňovým životním zájmem byla obhajoba lidské přirozenosti, důstojnosti a svobody. Právě hledání pravé podstaty lidského života tvoří svorník, který propojuje Habáňovo celoživotní úsilí. Cílem článku je ukázat, že Habáňova antropologie, prostupující všemi jeho význam-

neoscholastika a neotomismus," *Salve* 2, č. 3 (1992): 44–48; Oto MÁDR, „Novotomistický proud v české filosofii," *Teologické texty* 3, č. 5 (1992): 188; Marcel PIKHART, *Český novotomismus od vydání encykliky Aeterni patris do 50. let XX. století*, Hradec Králové: Gaudeamus, 2000; Karel SKALICKÝ, „Katolická filosofie a teologie zvláště tomistická v české společnosti XIX. a XX. století," in *Slovo a naděje: sborník*, Řím: Křesťanská akademie, 1978, s. 45–79; Stanislav SOUSEDÍK, „Tschechoslowakei," in *Christliche Philosophie im katholischen Denken des 19. und 20. Jahrhunderts*, Band 2, Rückgriff auf scholastisches Erbe, ed. Emerich Coreth, Gratz: Styria, 1988, s. 837–845.

⁴ Srov. Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*, Praha: Torst, 2010, s. 468–485.

⁵ Srov. GLOMBIK, *Český novotomismus třicátých let*, s. 30–40; Helena PAVLINCOVÁ, *Filosofická revue 1929–1948: bibliografie časopisu olomouckých dominikánů*, Praha: Filosofie, 1994, s. 7–20; Jan ZOUHAR – Helena PAVLINCOVÁ – Jiří GABRIEL, *Demokracie je diskuse...: česká filosofie 1918–1938*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005, s. 64–64, 94, 132–136; Jan ZOUHAR – Helena PAVLINCOVÁ – Jiří GABRIEL, *Česká filosofie v letech protektorátu: poznámky k tématu*, Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 60–74; Jan ZOUHAR – Helena PAVLINCOVÁ – Jiří GABRIEL, *Česká filosofie v letech 1945–1948*, Brno: Academicus, 2013, s. 157–168.

⁶ Srov. Karel FLOSS, „Metoděj Habáň (1899–1984) a tomismus," in *Hledání duše zítřka*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 16–100; dále srov. sborníky z konferencí Přemysl Dvorský (ed.), *Metoděj Habáň a český tomismus: k dílu a odkazu olomouckých dominikánů 1. poloviny 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, a „Tomistický filosof Metoděj Habáň (1899–1984). K dílu a odkazu olomouckých dominikánů 1. poloviny 20. století," *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis Facultas Philosophica*, Philosophica – Aesthetica 29, Philosophica VI (2005): 63–124.

⁷ Josef FÖRSTER, „Historie České tomistické psychologie," in *Česká tomistická psychologie: historie a perspektivy*, ed. Milan Nakonečný – Tomáš Machula – Jan Samohýl, Praha: Triton, 2009, s. 186–201.

nými díly, není jen průchodem „mlžinami scholastických mokřin“,⁸ ale vnitřně zapáleným a živým uchováváním aristotelsko-tomistické filosofické tradice.

První text, který vedle drobnějších příspěvků do řádového periodika *Růže dominikánská* Habáň uveřejnil, byl článek „Základní myšlenka ethiky u sv. Tomáše“ v časopise *Život*, vydávaném Českou ligou akademickou.⁹ V něm vytyčené principy vytvářejí základní rámec pro Habáňovo pochopení člověka. Po dalších téměř šedesát let, během nichž působil v českém teologickém a filosofickém prostředí, je sice dále rozváděl a aplikoval na různé dílčí otázky, základní konstanty ale zůstávaly neměnné. Jak Habáň píše v úvodu článku, ústředním bodem tomistického pohledu na člověka je skutečnost, že „člověk jest obrazem Božím dle své rozumové a svobodné přirozenosti, jíž poznává svůj původ a cíl, k němuž svobodně lidskými skutky směřuje“.¹⁰ Jak ještě dále v textu ukážeme, Habáňova antropologie je bytostně určena jeho metafyzickým uvažováním, přesvědčením o existenci ontologického řádu, jenž dává životu cíl, řád a smysl:

Rozumný tvor pro svoji rozumnost musí uvést celý svůj život v soulad s pořádkem k poslednímu cíli, neb dle řádu jest jeho život morálně dobrým neb špatným.¹¹

Habáňovým prvotním záměrem proto není podávat teologickou antropologii, tj. pochopení člověka ve světle Zjevení, ale uvažovat o tom, jaký obraz člověka vyvstává na základě rozumové reflexe lidské přirozenosti. Svobodný, rozumně uvažující člověk poznávající poslední cíl lidského života a vnitřní řád existence světa tvoří základ Habáňovy antropologie.

⁸ Andrea KREJČÍ, „Antropologie podle Metoděje Habáně, odložená recenze,“ *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis Facultas Philosophica, Philosophica – Aesthetica* 29, Philosophica VI (2005): 107–108.

⁹ Metoděj HABÁŇ, „Základní myšlenka ethiky u sv. Tomáše,“ *Život* 7 (1924/1925): 201–204.

¹⁰ HABÁŇ, „Základní myšlenka,“ s. 201.

¹¹ Tamtéž, s. 201.

1. ZÁKLADNÍ VÝCHODISKA: VĚDA A METAFYZIKA

Jaké byly určující charakteristiky Habáňova hledání člověka? Na následujících stránkách se chceme zastavit u několika bodů: vztahu k moderní vědě, metafyzických předpokladů antropologie, vize aktivního a naplněného života a přesahu filosofické antropologie do oblasti spirituality a mystiky.

V literatuře bylo již několikrát upozorněno na důležitost impulsů, jež Habáňovým aktivitám a jeho vědecké tvorbě dodával Jacques Maritain.¹² Při bližším pohledu na východiska Habáňova díla a zejména na jeho metodologické ukotvení zjišťujeme zásadní vnitřní příbuznost s jinou stěžejní osobností obnovy tomistického myšlení přelomu devatenáctého a dvacátého století. V mnoha ohledech se Metoděj Habáň inspiroval u belgického filosofa, mechelenského arcibiskupa a kardinála Désirého Merciera. Odpovídající ukotvení Habáňovy antropologie proto není možné bez upozornění na propojenost s Mercierovým dílem, s nímž se seznámil během svého studia ve švýcarském Fribourgu a na nějž během svého života průběžně odkazoval.¹³

Jaký byl ústřední bod propojující oba autory? Domnívám se, že ho můžeme nalézt v jejich přesvědčení, že k adekvátnímu porozumění člověku můžeme dojít pouze syntetickým propojením filosofické reflexe s výsledky moderní empirické vědy. Z tohoto důvodu se přiklání k odkazu aristotelsko-tomistického filosofického systému, který je podle jejich přesvědčení schopný překlenout propast mezi extrémním pozitivismem a idealistickou filosofickou tradicí. Pokud síla moderní vědy spočívá v jejích analytických a experimentálních metodách, tomistická filosofie má být lékem na její největší slabost – neschopnost syntetického propojení všech jednotlivých dílčích poznatků a jejich sjednocení do komplexního poznání světa a člověka. Hlavní úkol tomistické antro-

¹² Nejvýrazněji tak činí Karel Floss: „V Habáňově životě a díle je vůbec tolik analogií se zjevem J. Maritaina, že hlubší interpretace Habáňových prací a snah je bez podrobnějšího poznání francouzského myslitele nemyslitelná.“ Floss, „Metoděj Habáň (1899–1984) a tomismus,“ s. 17; srov. HOJDA, „Český tomismus a kultura,“ s. 425–434.

¹³ Metoděj Habáň se k odkazu Désirého Merciera explicitně hlásil, např. v roce 1947 na stránkách listu *Katolík*: „Zatímco podstata absolutní filosofie scholastické v jiných zemích dostávala nové roucho a řešila ve velkých dílech např. kard. Merciera nové problémy nových dob, u nás zůstávala musejním kusem, kolem něhož se chodí a na který se dívá ze vzdálenosti.“ Metoděj HABÁŇ, „Patnáct let Akademického týdne,“ *Katolík*, 7. 12. 1947, s. 3.

logie a psychologie proto spočívá ve využití experimentálně získaných dat a jejich přivedení k poznání podstaty a přirozenosti lidského života skrze Tomášovu filosofickou metodu.¹⁴

Habáňova antropologie a psychologie proto bere vážně výsledky moderních přírodních věd a snaží se odpovídat na výzvy, které staví před tradiční obraz člověka. Smyslem filosofické antropologie nemá být od reality odtržené filosofické spekulování, ale naopak hledání adekvátní interpretace lidského života tak, jak jej před nás staví moderní přírodní vědy. Habáň tuto skutečnost trefně komentoval na stránkách své *Psychologie*:

Ostatně moderní zkušenost neměla malé účastenství při znovuzrození scholastiky. Byla jako štika v rybníku pro kapry. Zkušenost je vůbec vzhledem ke spekulaci enfant terrible. A moderní zkušenost plnila tuto úlohu proti scholastice vydatně. Klidné a trochu světa vzdálené držení pravdy bylo rozrušeno novými výsledky, muselo být zase znovu získáno novými stanovisky, ano, především tím, že se problémy znova a od počátku promyslely, trochu aristokratická nepřibližitelnost musela být odstraněna a metafysika musela se starati o nové přírodní vědy. To všecko však znamenalo nový život, regeneraci, která zase se své strany musela být pozorována od neoscholastiků, takže se to dnes nemůže více přehlížeti.¹⁵

Habáňova filosofická antropologie nevzniká z pocitu nepřátelství vůči modernímu světu. Naopak je pro něj příznačný dialog s prostředím moderní vědy a obecný důraz na „vědeckost“ vlastního myšlení. Bodem, ve kterém se ale Metoděj Habáň s převládající dobovou pozitivistickou koncepcí vědy rozcházel a který zavdával podnět k četným polemikám,¹⁶ byla otázka, kam až má a může adekvátní interpretace vědecky získaných poznatků směřovat. Podle Habáně ztrácí věda bez adekvátního metafyzického ukotvení v podstatě jakýkoli smysl:

Ztratí-li se filosofický ráz, nejsou tyto vědecké obory, jako je ethika nebo psychologie ani vědou ani filosofií, je to neurovaný a nakupený materiál, kterého se neujala vyšší architektura.¹⁷

¹⁴ Srov. Désiré-Joseph MERCIER, „Opening Discourse for the Course on St. Thomas Philosophy,” in *Cardinal Mercier: a memoir*, ed. David A. Boileau, Leuven: Peeters Publishers, 1997, s. 297–302; Désiré-Joseph MERCIER, „The Philosophical Assessment of the Nineteenth Century,” in *Cardinal Mercier*, s. 339–342; BOILEAU, *Cardinal Mercier*, s. 72–76; Metoděj HABÁŇ, *Psychologie*, Brno: Moravan, spolek katolických akademiků, 1937, s. 7–9.

¹⁵ HABÁŇ, *Psychologie*, s. 131.

¹⁶ Srov. GLOMBIK, *Český novotomismus třicátých let*, s. 51–106.

¹⁷ Metoděj HABÁŇ, „Co se scholastikou,” *Filosofická revue* 16 (1948): 42.

V Habáňově uvažování se věda nezastavuje u bezprostřední racionální reflexe empiricky získaných poznatků. Za opravdovou vědu považuje pouze takový způsob vědeckého myšlení, který je schopen dojít až k prvním příčinám a důvodům, k univerzálním metafyzickým principům. Empirické zkoumání jednotlivých jevů, jejich třídění a interpretace na základě různých teoretických konceptů je podle tomistického konceptu vědy pouze prvním stupněm vědeckého poznání.¹⁸ Empirická věda dojde svého naplnění a završení v moudrosti, v poznání příčiny a podstaty jsoucna.¹⁹ Podle Habáňe pouze tomistická filosofie dokáže dospět k nejpůvodnějšímu pochopení vědy:

Pravda, jistota a věda, jako pojmy kritické a filosofické, mají jak ve svém vzniku, tak ve vývoji v pojetí tomistickém mnohem hlubší a důkladnější a přesnější význam než v neurčitém, často velmi složitém a relativním pojetí moderních myslitelů.²⁰

Druhým základním faktorem utvářejícím Habáňovu antropologii je proto vedle důrazu na moderní vědecké poznání přesvědčení o existenci metafyzického řádu lidské existence. Jaké z této skutečnosti plynou důsledky pro pochopení lidského života? Jak již bylo řečeno, rozumové poznání posledního cíle lidského života a nasměrování životního úsilí k dosažení tohoto cíle představuje základní východisko Habáňovy antropologie. Jak poznamenává v *Přirozené etice*:

Zjistí-li se, že každé jednání lidské je spojeno s cílem, pak poměr k cíli je vlastně nejširší základna a zároveň nejskutečnější, odkud lze začít ethickou stavbu.²¹

Vedle *Přirozené etiky*, poprvé vydané v roce 1944, zahrnuje tiskem vydané Habáňovo dílo další dvě rozsáhlejší práce, již zmiňovanou *Psychologii*, jejíž první vydání vzniklo v roce 1937, a *Filosofickou anthropolo-*

¹⁸ K tomistické koncepci vědy srov. Tomáš MACHULA, „Rozdělení a metody vědy podle Tomáše Akvinského,“ in TOMÁŠ AKVINSKÝ, *Rozdělení a metody vědy: komentář k Boethiovu spisu „De trinitate“, Q. 5–6*, Praha: Krystal OP, 2005, s. 8–25.

¹⁹ Na jednom místě Metoděj Habáň metafyziku a moudrost ztotožňuje: „Mezi hodnotami lidského života moudrost čili metafyzika zaujímá přední místo, neboť metafyzika je vědou nejvíce intelektuální.“ Metoděj HABÁŇ, „Metafyzika a život,“ *Filosofická revue* 4 (1932): 52.

²⁰ Metoděj HABÁŇ, „Nepřesnosti v české filosofii,“ *Filosofická revue* 10 (1938): 56.

²¹ Metoděj HABÁŇ, *Přirozená etika*, 1. vyd., Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1944, s. 20.

gii, vydanou jako úplně poslední Habáňovo dílo v římské Křesťanské akademii v roce 1981.²² Všechny tři práce, s určitou výjimkou *Psychologie*, která věnuje větší pozornost smyslovému, animálnímu životu člověka, mají v podstatě shodnou vnitřní strukturu a vždy představují celistvou argumentaci ve prospěch již naznačeného obrazu člověka.

Ať už se zabývá psychologií, etikou nebo filosofickou antropologií, a v Habáňově pojetí jsou všechny tyto obory úzce propojeny a spojují se v jeden syntetický celek popisující tajemství lidského života, vždy začíná představením ontologického řádu lidské existence, z něhož vycházejí úvahy o lidské duši jakožto základním principu života. Na ně navazuje argumentace ve prospěch svobodné lidské vůle a celý postup je završen úvahou o podstatě mravnosti. Nejzřetelněji takto naznačená struktura vystupuje v Habáňově *Filosofické anthropologii*. Provázanost ontologie a antropologie Habáň zdůrazňuje hned na samém počátku knihy:

První úkol antropologie je ukázat člověku pravý ráz přirozenosti a cíl, který dá uklidnění a náplň života. Takový cíl je pro člověka přiměřený, a proto dosažitelný.²³

Skutečné a platné poznání člověka stojí a padá se správným poznáním celku skutečnosti, tedy s poznáním platných metafyzických principů jsoucna. Habáň proto z tohoto důvodu věnoval velké úsilí kritické diskuzi s moderními filosofickými směry, především existencialismu, u nichž nacházel zásadním způsobem narušenou představu o podstatě lidského života.²⁴

2. HLEDÁNÍ LIDSKÉ PŘIROZENOSTI

Ze základních metafyzických principů vycházejí i základy lidské psychologie.²⁵ V této souvislosti Habáň zdůrazňuje dva body – zaprvé celistvost člověka, který není pouze biologicky determinovaným zvíře-

²² Metoděj HABÁŇ, *Filosofická anthropologie*, Řím: Křesťanská akademie, 1981. Pro kompletní bibliografii Metoděje Habáně srov. Petr MACEK, *Metoděj Habáň*, s. 219–232.

²³ HABÁŇ, *Filosofická anthropologie*, s. 10.

²⁴ Srov. Petr MACEK, „Nástin veřejného působení Metoděj Habáně v šedesátých letech 20. století,“ *AUC Theologica* 6, č. 2 (2016): 153–170.

²⁵ Z tohoto důvodu řadí Metoděj Habáň psychologii mezi filosofické disciplíny: „Psychologie je část filosofie (nikoliv přírodní věda), která se zabývá lidskou duší.“ HABÁŇ, *Psychologie*, s. 7.

tem ani čistě subjektivní duchovní existencí, ale bytostnou jednotou duše a těla; a za druhé racionální uvažování jakožto základní a vůdčí princip lidského života: „Racionální princip člověka formuje a dává mu jeho schopnosti a vlastnosti, aby byl a jednal lidsky.“²⁶ Při hledání základních principů lidského života dospívá k duši jakožto hlavnímu formativnímu principu, který dává člověku bytí a úplnost.²⁷

Protože je duše pramenem života, leží snaha o její přesnou charakteristiku v základu aristotelsko-tomistické antropologie a psychologie. Velký prostor úvahám o duši věnuje Habáň ve své *Psychologii*. Povahu lidské duše je možné určit především z její činnosti – eminentní aktivitou duše je poznání a svobodné rozhodování.²⁸ Lidská duše je ze své podstaty neorganická a abstraktivní a reflexivní myšlenková činnost, již provádí, je nehmotná.²⁹ Duše je jednoduchá, to znamená, že není složená z žádných kvantitativních částí, ani na ně není rozložitelná. Jde o čistě duchovní jev ve své vlastní činnosti nezávislý na hmotě a lidských orgánech. Přestože jsou duševní a duchovní funkce vyššího řádu a určují životní cíl a orientaci, jsou zároveň přirozeně spojeny s tělem a přirozeně závislé na smyslové činnosti. V lidské bytosti se duše spojuje s tělem a vytváří jednu lidskou přirozenost, v níž jsou duše a tělo v podstatné jednotě.³⁰ V závěru knihy Habáň dospívá k celkové definici člověka a lidské osobnosti: člověk je oživené, oduševnělé tělo. Lidská duše je svou povahou duchovním jevem, ale její hlavní potencialitou je schopnost oživovat lidské tělo a být zdrojem jeho vegetativního a smyslového života. V soupodstatné dvojedinosti duše a těla spočívá velikost i tragika lidského života:

V tom je velikost lidská, že člověk má ducha s jeho životem a požadavky, ale je v tom i bytostná tragika lidská, neboť člověk má vlastnost hmoty, tj. porušitelnost a vlastnosti živočicha, tj. smyslový život.³¹

Na výklad o lidské duši navazuje jak v *Psychologii*, tak ve *Filosofické anthropologii* část věnovaná svobodě lidské vůle. Svoboda člověka je jedním z určujících faktorů, které dávají lidskému životu jeho velikost a vy-

²⁶ HABÁŇ, *Filosofická anthropologie*, s. 27.

²⁷ Tamtéž, s. 48.

²⁸ HABÁŇ, *Psychologie*, s. 121.

²⁹ Tamtéž, s. 227–230.

³⁰ Tamtéž, s. 230–231.

³¹ Tamtéž, s. 233.

trhávají ho ze světa čisté biologické determinovanosti. Pro Habáně je stěžejní podmínkou svobody lidské vůle racionální, rozumné uvažování. Skutečně svobodné zaměření lidské vůle je závislé na lidské racionalitě, která je schopna posoudit, co je dobré a co zlé. Svobodné rozhodování tedy ve své nejhlubší podstatě není volbou mezi různými možnostmi, ale zaměřením vůle k tomu, co rozum poznává jako dobré a správné. Na mnoha místech v Habánových textech také nacházíme odkaz na to, že svoboda vůle nemůže být anarchická, ale je nutně svázána s řádem světa:

Svoboda však nevylučuje, nýbrž naopak *předpokládá závislost na řádu*, na autoritě, na mravní zákonitosti, protože touto cestou dochází člověk svého zdokonalení, k ryzímu uvědomění své svobody pro dobro, k ovládnutí sebe, k vnitřní síle a k uplatnění své osobnosti.³²

Úvahy o podstatě přirozeného lidského života završuje Metoděj Habán v pojmu mravnosti, jež v sobě zahrnuje celek lidského života:

Pojem *mravnosti* je totéž co pojem *lidskosti*: být mravný je totéž, co být rozumný. Tyto dvě skutečnosti se nedají oddělit, je v nich základní jednotka lidskosti.³³

Habán věnuje velké úsilí, aby ukázal, že lidská mravnost, a tedy lidskost vůbec, není pouze odrazem biologické nebo socio-kulturní determinovanosti člověka, ale její kořeny jsou hlubší.³⁴ Jasně vyděluje člověka z čistě biologického světa. Zdůrazňuje, že lidské etické jednání není téhož řádu, jako je řád přírody. Člověk není pouhým složitěji uspořádaným pokračováním zvířecí říše, ale je skutečností zcela svébytnou, nadanou vlastními zákonitostmi, především principem svobody a rozumu:

Mravnost není totéž co živočišný pud a instinkt, jímž se udržují zvířata, neboť v mravnosti celá váha mravního jsoucna, jeho krásy a důležitosti, je spojena s rozumností a svobodným rozhodováním lidským.³⁵

Oponuje tak evolucionistickému přístupu usilujícímu o propojení světa přírody a člověka i na rovině mravního jednání, který z tohoto

³² HABÁŇ, *Filosofická anthropologie*, s. 101–102.

³³ Tamtéž, s. 103.

³⁴ Tamtéž, s. 105–106.

³⁵ HABÁŇ, *Přirozená etika*, s. 80.

důvodu lidskou etiku začleňuje do širokého rámce živé přírody a snaží se odvodit principy přirozené etiky z chování zvířat.³⁶

Hlavním smyslem a cílem Habáňova etického a antropologického tázání proto zůstává obhajoba svébytné duchovnosti, důstojnosti a svobody člověka:

Přírodněvědecký pohled na člověka otevřel v něm rozmanité skutečnosti, pokud má společné znaky s neživou přírodou nebo s jinými živočichy; jiné vědy „duchovní“: psychologie, sociologie, pedagogika se postavily na stanovisko zkušnostního zkoumání o člověku, a tak člověk ve vlastním duchovním životě, specificky lidském, člověk ve svém celku, smyslu života a cíli, byl vyřazen násilně z vědeckého poznání. Ethické zkoumání ukazuje, že je v člověku ještě jiná skutečnost života, a tu poznáváme a pomáháme ji k vývoji křesťanskou etikou. Moderní společnost dosud nezasadila všechna ohniska kultury ducha, mravní odvahy, statečnosti a ctnosti; plamen ještě hoří a zlo není nenapravitelné.³⁷

3. K AKTIVNÍMU A ZACÍLENÉMU ŽIVOTU

Již jen letmý pohled do Habáňova díla ukazuje na další charakteristický rys jeho uvažování o člověku: filosofická antropologie a psychologie pro něj nikdy není pouhou abstraktní činností, ale vždy směřuje k praktickému uplatnění. V této souvislosti můžeme připomenout další významnou osobnost evropské filosofie moderní doby, Rudolfa Euckena (1846–1926), na jehož koncepci duchovních dějin se Metoděj Habáň často odkazoval³⁸ a s nímž sdílel přesvědčení o důležitosti činného a praktického života zakotveného v absolutních hodnotách.³⁹

Oblastí, v níž se u Habáňe teoretické uvažování nejvíce překlápělo do praktické roviny, byla výchova mládeže a její vedení směrem k naplněnému a plnohodnotnému životu. Velkou pozornost věnoval Metoděj Habáň také otázkám sexuality a přípravy na manželství. Habáňův

³⁶ Na stránkách *Přirozené etiky* se Metoděj Habáň věnoval především polemice s českými autory Františkem Krejčím a Inocencem A. Bláhou. Na tyto autory odkazuje průběžně v celé knize.

³⁷ HABÁŇ, *Přirozená etika*, s. 157–158.

³⁸ Srov. Metoděj HABÁŇ, „Úvodní proslov – Životní názor,“ in *Sborník mezinárodních tomistických konferencí v Praze 1932*, ed. Metoděj Habáň, Olomouc: Filosofická revue, 1933, s. 31–37.

³⁹ Srov. „Rudolf Christoph Eucken,“ in *Kindlers neues Literatur Lexikon*, Band 5, München: Kindler, 1989, s. 293–294.

vztah k mladým lidem můžeme nejlépe sledovat na stránkách *Filosofické revue*.⁴⁰ Jednotlivé texty věnované výchově jasně ukazují, že smyslem *Filosofické revue* nebylo jen nabízet vědecky fundované články z nejrůznějších oblastí tomistické filosofie, ale že od počátku byla nesena myšlenkou oslovit a formovat středoškolské a vysokoškolské studenty. Metoděj Habáň se zde představuje nejenom jako filosof a psycholog, ale v prvé řadě jako vychovatel a průvodce mladých lidí na prahu dospělosti, který jako jeden z cílů své práce chápe aplikaci metafyzických a etických principů do oblasti pedagogiky a praktické psychologie. I z tohoto důvodu byla *Filosofická revue* úzce propojena s dalšími Habáňovými aktivitami – nejdříve ve formě kurzů *Filosofické revue*, později v rozšířené podobě Akademických týdnů.

Podobně jako na poli fundamentální filosofické etiky také ve sféře výchovy je podle Habáně nutný obrat k východiskům tomistické filosofie. Moderní filosofie uzavírá mladým lidem cestu k pravdě a k plnému rozvinutí duševních a duchovních schopností, „nastává doba duševní lenosti, uplatňující smyslové počítky, doba smrti, fatalismu, doba nudy, doba sportu“.⁴¹ Mladí lidé potřebují pevné zakotvení ve filosofickém, duchovním a náboženském životě, aby mohli plně uplatnit své životní síly a rozvinout své potenciality. Filosofie, jež je nejvyšší rozumovou aktivitou, by se měla stát „zlatým poutem mládeže hledající cestu ke svému rozvoji“.⁴²

Z Habáňových textů věnovaných mladým lidem ale nevyzařuje jen skepse nad stavem soudobé společnosti. Naopak jsou naplněné optimismem a nadějí, důvěrou v možný obrat ve směřování budoucích generací. Odrážejí přesvědčení o bytostně dané touze po uskutečňování vysokých cílů, hladu po pravdě, přirozené síle lásky a velkých možnostech, jež v sobě skrývá lidský duch. Mladý člověk se proto musí „zmocnit nekonečnosti svým nitrem, *zavést ve své duši harmonii nekonečna*, plynoucí z věčných hor. [...] *Harmonii vlastního nitra vytvořit znamená žít skutečně a ne ilusorně*“.⁴³

Tématem, jemuž v souvislosti s výchovou dospívající mládeže věnoval velkou pozornost, byl sexuální život a manželství. O otázce sexuality

⁴⁰ Tématu výchovy mládeže se Metoděj Habáň věnoval i v několika článcích v časopisech *Akorď* a *Výhledy*.

⁴¹ Metoděj HABÁŇ, „Z psychologie mládí,“ *Filosofická revue* 1 (1929): 173–175.

⁴² Metoděj HABÁŇ, „Filosofie přátelství,“ *Filosofická revue* 1 (1929): 48.

⁴³ Metoděj HABÁŇ, „Život shlížející se ve věčném,“ *Filosofická revue* 2 (1930): 40.

pojednávala první Habáňova kniha *Sexuální problém*⁴⁴ a řada článků ve *Filosofické revui*.⁴⁵ Habáň chápal otázku sexuality jako klíčovou pro správný rozvoj mladého člověka a zároveň upozorňoval na řadu nedostatků, které v této oblasti přináší moderní doba. Kombinace důrazu na osobní prospěch a uspokojení, jež nachází v soudobých etických systémech, s přesvědčením o individualistickém a privátním charakteru manželství, v němž se ztrácí společenská prospěšnost této instituce i ohled na děti z něj vzešlé a jež je primárně směřuje k naplňování emocionálních potřeb obou partnerů, doplněná o silně erotizovanou kulturu, vytváří výbušnou směs, která může zásadně ohrozit úspěšnost manželského života a rozvoj a kultivaci sexuality. Cestu k nápravě Habáň nalézá v reflexi cíle sexuality a manželského života a v promýšlení jeho duchovních a etických základů. Opomíjení duševních hodnot a mravních principů a chápání lidské sexuality pouze v horizontu lidské biologie tvoří podle Habáně „nemocná a znetvořená individua“.⁴⁶ Pokud opomíjíme cíl sexuálně-erotické přitažlivosti, jímž je schopnost vstupovat do rodinného života, plodit a vychovávat děti, ztrácíme ze zřetele základní orientaci a finalitu lidského života. Lidská sexualita nesmí být omezena na svou pudovou a instinktivní stránku, ale má náležet do sféry lidské svobody a jako taková má být kultivována skrze rozvoj duchovních sil a práci na vyrovnaném vnitřním životě.⁴⁷

4. SPIRITUÁLNÍ A MYSTICKÁ ANTROPOLOGIE

V dosavadním líčení jsme představili Metoděje Habáně jako autora, jež hledání pravého obrazu člověka přivedlo k nutnosti interpretovat

⁴⁴ Metoděj HABÁŇ, *Sexuální problém: eros a sexus v mládí*, 1. vyd., Přerov: Edice Vesmír, 1931; 2. vyd., Olomouc: Edice Krystal, 1933; 3. vyd., Brno: Moravan, spolek katolických akademiků, 1938; 4. vyd., Brno: Edice Akord, 1946.

⁴⁵ Metoděj HABÁŇ, „Sexuální problém,“ *Filosofická revue* 3 (1931): 175–177; Metoděj HABÁŇ, „Životní a vypěstěná síla v lidském životě,“ *Filosofická revue* 6 (1934): 51–55, 98–100; Metoděj HABÁŇ, „Životní a vypěstěné hodnoty v sexuálním životě,“ *Filosofická revue* 6 (1934): 145–148; Metoděj HABÁŇ, „Eros,“ *Filosofická revue* 8 (1936): 145–149; Metoděj HABÁŇ, „Několik psychologických poznámek o manželství,“ *Filosofická revue* 15, (1947): 97–99; Metoděj HABÁŇ, „Život, láska, manželství,“ *Filosofická revue* 16 (1948): 55–71. Poslední článek byl vydán i jako samostatná publikace: Metoděj HABÁŇ, *Život, láska, manželství*, Olomouc: Filosofická revue, 1948.

⁴⁶ HABÁŇ, „Životní a vypěstěná síla,“ s. 100.

⁴⁷ HABÁŇ, „Životní a vypěstěné hodnoty,“ s. 148.

závěry moderních přírodních věd prizmatem tomistické metafyziky, jako myslitele, který neustále obracel svoji pozornost k lidské přirozenosti a naplňování poslání života v následování rozumového řádu lidské existence. Pro plné docenění Habáňova díla je ale nutné připomenout, že se ve svém tázání po podstatě a cíli lidského života nezastavoval na čistě přirozené rovině, ale vždy směřoval za horizont poznatelný pouhým rozumem, k životu nesenému Boží milostí a umožňujícímu kontemplativní nazírání posledního cíle člověka.⁴⁸

Skrytou perlu v Habáňově díle představuje útlý svazeček *Vita contemplativa*. Knížka vyšla na sklonku Habáňova života v samizdatu v nákladu pouhých deseti kusů. Datována je do roku 1980, jako místo vydání je uváděna Praha. Pokud leží základní smysl Habáňova celoživotního úsilí v hledání pravého obrazu člověka a v obhajobě jeho specifické důstojnosti, je *Vita contemplativa* vrcholem této snahy. Po dílech věnovaných přirozené etice, filosofické a psychologické antropologii směřuje Habáň v tomto textu k nejhlubšímu jádru lidské osoby, k její schopnosti nahlížet konečné tajemství lidské existence, ponořit se do Boží přítomnosti. Můžeme ji proto označit za pokus o spirituální nebo mystickou antropologii, promýšlení nejzazších a nejvnitřnějších stránek lidského života.

Vstupní branou do kontemplativního života je pro Habáňe poznání přirozeného řádu a plánu Stvořitele, poznání skutečnosti našeho světa, jež skrze svou nekonečnou rozmanitost odráží a reprezentuje Boží dobrotu a moudrost. Smysl jsoucna neleží v něm samém, ale v návratu zpět k nejvyššímu cíli, z něhož svět vzešel. Eminentním způsobem je k němu uschopněn člověk skrze zapojení do řádu milosti. Na tomto půdorysu světa odrážejícího Boží velikost a slávu a přirozenosti tíhnoucí ke svému Stvořiteli se odehrává celý kontemplativní a mystický život.⁴⁹

⁴⁸ Metoděj Habáň se k tématu duchovního života vyjadřoval také v článkách v časopise *Na hlubinu* (srov. Metoděj HABÁŇ, „Duchovní život,“ *Na hlubinu* 8 (1933): 25–28; Metoděj HABÁŇ, „Duchovní život (via purgativa),“ *Na hlubinu* 8 (1933): 79–82 a 136–140; Metoděj HABÁŇ, „Očistiti se z hříchu (via purgativa),“ *Na hlubinu* 8 (1933): 199–201; Metoděj HABÁŇ, „Očištění z všedních hříchů,“ *Na hlubinu* 8 (1933): 328–330; Metoděj HABÁŇ, „Duchovní život,“ *Na hlubinu* 8 (1933): 395–399; Metoděj HABÁŇ, „Duchovní život (Cesta očistná),“ *Na hlubinu* 8 (1933): 559–562 a další texty) a v samizdatu vydaných duchovních cvičeních určených pro mnišky dominikánského řádu (Metoděj HABÁŇ, *Přednášky otce Metoděje Habáňe O. P. psané pro mnišky řádu Kazatelského v době totality, když neměl možnost věnovat se jim*; Metoděj HABÁŇ, *Život z božských ctností víry, naděje a lásky*).

⁴⁹ HABÁŇ, *Vita contemplativa*, s. 7–8.

Když jsme označili dílo o kontemplativním životě za nárys spirituální nebo mystické antropologie, je zřejmé, že Habáň se soustřeďuje na průzkum antropologických konstant, jež člověku umožňují účast v nazírání Boží skutečnosti. Nachází ji v duchovní stránce lidského života, která člověka pozvedá nad úroveň živé přírody a umožňuje mu účast na Božím životě. Oporou mu je myšlenka analogické podobnosti mezi lidskou přirozeností a přirozeností Boží. Uznává sice postulát negativní teologie o absolutní odlišnosti Boha a světa, ale zároveň ho doplňuje o upozornění na hlubokou vnitřní spojitost mezi Stvořitelem a stvořením, které nese nesmazatelnou stopu svého původce:

Nic není tak nepodobného jako Bůh a tvor, ale zároveň nic není tak podobného jako Bůh a člověk. Boží prozřetelnost stanovila všemu přiměřený cíl a přiměřeným inteligentní bytosti je věčný život.⁵⁰

V druhé části textu nazvané „Co je kontemplativní život“ se Habáň vrací k otázce vnitřní podstaty kontemplanace a k jejímu vztahu k lidské racionalitě. Vztah k přesnému a objektivnímu myšlení je pro něj v oblasti duchovního života velmi důležitý:

Přesné pojmy racionální analýsy poskytují víře nebo rozvoji duchovního života velké dobro, aby dospěla spiritualita k plnějšímu pochopení sebe samé, je-li dána do přesného lidského vyjádření.⁵¹

Kontemplanace vycházející z přesného filosofického myšlení ho ale zásadním způsobem přesahuje. Neztrácí tím svou intelektuální kvalitu, proměňuje se ale v láskyplné spojení s Bohem:

Kontemplanace ve vlastním smyslu je z víry spojené s láskou, v níž přichází duše k Bohu Otci, jehož láskyplná iniciativa uvádí duši do svého tajemství.⁵²

Pro kontemplativní, mystické spojení s Bohem je proto příznačné vyjevování pasivní, patické formy lidské existence, jež se v ní otevírá aktivnímu principu Božího působení.

⁵⁰ HABÁŇ, *Vita contemplativa*, s. 10.

⁵¹ Tamtéž, s. 19.

⁵² Tamtéž, s. 20.

Jemná rovnováha mezi aktivním, intelektuálním a pasivním, mystickým prvkem kontemplativního života byla podle Habáně výrazně narušena v moderní době, jejíž počátky klade spolu s Maritainem, na nějž zde odkazuje, k Rousseauovi, který položil rovnítko mezi lidskou přirozeností a přírodou. Obraz člověka, který tím získáváme, je jednak až naivně dobrý, přičítající všem zkaženost a narušenost pouze vnějším vlivům, jednak velmi emotivistický a sentimentální. Habán hovoří přímo o vředu, který rozleptává strukturu křesťanské spirituality. Vytváří se křesťanství „citu, vášni, smyslnosti a každé citově-vášnivé nevázanosti“.⁵³ Porušený obraz lidské přirozenosti, který ji zbavuje specificky lidské racionality, svobody a odpovědnosti za vlastní činy vede k falešnému mysticismu, jenž svádí člověka na klamné cesty vedoucí k naplnění touhy po intenzivním a smysluplném životě.

Skutečný kontemplativní život proto nemůže být pouze psychologickou technikou vedoucí k naplnění citových potřeb a emocionálnímu uklidnění, ale především přebýváním v Boží blízkosti – „Boha v duši a duše v Bohu“.⁵⁴ Afektivní prožívání kontemplace je pouze vnější pohnutkou obsahující sice „žár a oheň nejčistší radosti“,⁵⁵ ale vedoucí k „spolupoznání milovaného Božího přítele“, v němž se láska a poznání vzájemně propojují a obohacují. Skrze kontemplaci je člověk povýšen nad čas do věčného života a koná totéž dílo, co Bůh koná ve věčnosti.

Habánova koncepce kontemplativního života vychází především z uvažování o hlubokém vzájemném vztahu mezi lidskou přirozeností a Boží milostí, jež umožňuje transcendenci lidského života a spolupodílení se na životě Božím. Upozorňuje i na narušenost, kterou do duchovního života vnáší naturalistické chápání lidské přirozenosti a důraz na emocionalitu v životě víry. Habánovo uvažování o kontemplativním životě ale není pouhou obhajobou v tomismu zakořeněné školy mystiky, ale nabízí i krásné a strhující pasáže o účincích duchovního života:

Radost, kterou duše prožívá v kontemplaci, není jen radost z odhalené pravdy, ale je to jakýsi druh souladnosti a zlíbení z Božího dobra, je to láska k Bohu, která je výsledkem kontemplativního vztahu, není to jen poznání. Je to záliba z přítomnosti Boží, s nímž nás láska spojuje, záliba z toho, koho milujeme. Mezi první úsvit

⁵³ HABÁŇ, *Vita contemplativa*, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž, s. 27. Habán na tomto místě odkazuje na Tomáše Akvinského a mistra Eckhartha a připomíná 1. list Janův: „Kdo zůstává v lásce, zůstává v Bohu a Bůh v něm“ (1 Jan 4,16).

⁵⁵ Tamtéž, s. 27.

života iluminativního patří objev v duši, že Bůh je Otec a věřící jsou jeho děti. Nastává nový život z nového příchodu Krista do duše.⁵⁶

ZÁVĚR

Přestože bývá Metoděj Habáň řazen mezi autory konzervativního proudu soudobého katolického myšlení,⁵⁷ domnívám se, že je takovéto hodnocení neoprávněné. Habáň, a spolu s ním i další čeští autoři tomistické orientace, věnovali značné úsilí kritice a polemickému vymezování se vůči ostatním filosofickým školám.⁵⁸ Habáňovým vlastním záměrem ale nebylo pouze nereflektované odmítání moderní společnosti a moderního myšlení. Naopak usiloval o představení systematické a pozitivní vize naplněného lidského života vycházející jednak z dědictví klasické aristotelsko-tomistické filosofie, jednak z evangelijního odkazu a tradice křesťanského spirituality a mystiky. Ve srovnání s ostatními podobně zaměřenými autory své doby, zejména s velkou osobností křesťanské antropologie Dominikem Peckou,⁵⁹ působí Habáňovo dílo možná až příliš zapáleně a aktivisticky. Neusiluje o klidné a harmonické hodnocení odlišných myšlenkových proudů, ale naopak s velkým vnitřním nábojem hájí vlastní filosofické přesvědčení.

Občas se setkáváme s výtkou, že se v Habáňově myšlení slévají hranice mezi filosofií a teologií.⁶⁰ Domnívám se, že tato kritika je neopodstatněná. Metoděj Habáň vždy jasně rozlišoval mezi sférou přirozeného lidského života otevřeného zkoumání filosofie a dalších dílčích věd a nadpřirozeným cílem lidské existence, k němuž dospíváme na základě Božího zjevení a díky Boží milosti. Základem Habáňova díla není

⁵⁶ HABÁŇ, *Vita contemplativa*, s. 29–30.

⁵⁷ SROV. PUTNA, *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945*, 2010, s. 468–485; Martin C. PUTNA, *Česká katolická literatura v kontextech: 1945–1989*, Praha: Torst, 2017, s. 620–621.

⁵⁸ SROV. Přemysl DVORSKÝ, „Kritika filosofie existence ve Filosofické revui,“ in *Tomistický filosof Metoděj Habáň*, s. 63–76; Přemysl DVORSKÝ, „Kritika Filosofické tomistické konference v Praze roku 1932 Jana Patočky,“ in *Metoděj Habáň a český tomismus*, ed. Přemysl DVORSKÝ, s. 119–126; Petr MACEK, „Nástin veřejného působení Metoděj Habáň,“ s. 153–170.

⁵⁹ Petr HUSÁK, *Osobnost Dominika Pecky: vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 94–95.

⁶⁰ HUSÁK, *Osobnost Dominika Pecky*, s. 94; KREJČÍ, „Antropologie podle Metoděje Habáň,“ s. 109; Libor OVEČKA, „Člověče, bylo ti oznámeno, co je dobré...“: česká katolická morální teologie 1884–1948, Praha: Karolinum, 2011, s. 200.

teologický obraz člověka poznávaný ve světle zjevení, ale promýšlení přirozenosti člověka a hledání podstaty a cíle jeho života. Můžeme proto prohlásit, že základním odkazem Metoděje Habáně české křesťanské kultury je rozvíjení filosofické a psychologické antropologie, která je ale pozorná i k vnitřním, mystickým hnutím lidské duše povznášené silou Boží milosti k poznání nadpřirozeného cíle své životní cesty.

The Image of Man in the Work of Metoděj Habán

Keywords: Metoděj Habán; Thomism; Philosophical Anthropology; Czech Catholic Church; Twentieth Century

Abstract: The main aim of the article is to provide an introduction to major themes, which can be found in the work of Metoděj Habán OP (1899–1984), the Czech Dominican priest and philosopher. It concludes, based on an overview of Habán's key texts, that the main purpose of his work was to defend man as a free and spiritual being, characterized above all by rational thinking and free will. We can therefore argue that Metoděj Habán should be understood primarily as an author in the field of philosophical anthropology. The paper presents the basic points of Habán's thinking, which is based on the interconnection between the world of modern science with classical Thomistic Metaphysics. It is also focused on Habán's reasoning about human nature and the essence of human life, his search for an active and meaningful existence and concludes with a reflection on spirituality and mysticism as an integral part of human life.

Mgr. Petr Macek, Ph.D.
Katedra kulturních a náboženských studií
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové III
petr.macek@uhk.cz